
УДК 338.48 (575.2)

Мамбеталиева А. Т., Максатова Б. М.

*Мамбеталиева Аида – аспирант, С. Нааматов атындагы НМУ
Максатова Бактыгүл – аспирант, С. Нааматов атындагы НМУ*

НАРЫН ОБЛУСУНДА ТУРИЗМДИ ӨНҮКТҮРҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В НАРЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

ISSUES OF TOURISM DEVELOPMENT IN NARYN REGION

Аннотация: бул макалада автор Нарын облусунун айыл чаба туризмдин өнүгүү маселелерин караган. Айылдык туризм ички жана кирүүчү туризмди өнүктүрүү багыттарынын бири, салыштырмалуу жаңы жана келечектүү багыт. Айыл жергесинде туризмди өнүктүрүү - бул айыл жерин туруктуу өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү ишкердиктин социалдык маанилүү түрү.

Аннотация: в данной статье автор рассмотрел вопросы развития сельского туризма в Нарынской области. Сельский туризм – одно из направлений развития внутреннего и въездного туризма, относительно нового и перспективного направления. Развитие туризма в сельской местности является социально значимым видом бизнеса, способствующим устойчивому развитию сельской местности.

Abstract: in this article, the author considered the issues of rural tourism development in Naryn region. Rural tourism is one of the areas of development of domestic and incoming tourism, a relatively new and promising direction. Development of tourism in rural areas is a socially important form of business that contributes to the sustainable development of rural areas.

Учкул сөздөр: туристтик базалардын эффективдүүлүгү, туризм, сервис, экономика, стратегиялык план, чет өлкөлүк тажрыйба, туризмди өнүктүрүү, туристтик уюмдардын ишинин натыйжалуулугу.

Ключевые слова: эффективность туристических баз, туризм, сервис, экономика, стратегический план, зарубежный опыт, развитие туризма, эффективность туристических организаций.

Key words: efficiency of tourist bases, tourism, service, economy, strategic plan, foreign experience, development of tourism, efficiency of tourist organizations.

Нарын облусуна чет элдик туристтер гана эмес, ички туризмге кызыккан кыргызстандыктар да кызыктырат. Жакын жерде кооз ашуулар жана капчыгайлар, тоо дарыялары жана көлдөр, шаркыратмалар, түбөлүк карлар жана мөңгүлөр бар. Шаарды курчап турган алп пейзажы да укмуш. Нарындан Тянь-Шань тоо кыркаларына чейин көптөгөн туристтик маршруттар бар. Бүгүнкү күндө айылдык туризмге (агротуризм) чет өлкөдөн келген коноктор жана элибиздин реалдуу турмушуна жана каада-салттарына түп тамырынан өнүгүүгө өбөлгө түзүүчү тармак болуп эсептелет. Мисалы алсак айылдык мейманканалардын жоктугу келген конок кышында үйлөргө келип кетет, севистин жоктугу баарыбызга маалым ушундай маселелерди жоюуга аракет болбосо агротуризмдин башталышы мүмкүн эмес. Бирок, бул көрүнүш катары карап көрөлү заманбап туризм индустриясынын сектору жакында гана мүмкүн болду, акыркы он жылдын ичинде жаңы маалыматтык технологияларды жана техникаларды колдонуу туристтик бизнести уюштуруу-жылы сатылып жаткан кызмат көрсөтүүлөрдүн көлөмүн көбөйтүүгө мүмкүндүк берди. Азыркы учурда жай мезгилинде айыл жергесинин жашоочулары жеке менчиктин зор тармагын өнүктүрүүгө жетишти, айылдык таза абада уюштурулган боз үй мейманканалар, ар бир Нарын облусунун райондоруна тиешелуу жайлоолордо жайгашып, миндеген түрдүү туристтик жайлар түзүлүп, өнүктүрүү жеке менчик маршруттар иштеп жатат.

Нарын облусунун шартында агротуризм саякаттын бир нече түрүн бириктирет:

- экотуризм,
- айылдык туризм;
- этнотуризм,
- кулинардык туризм;
- геотуризм.

Өнүккөн өлкөлөрдө курорттук туризмди өнүктүрүүнүн маанилүү өзгөчөлүгү - аларда улуттук (ички) туризм негизги максат эмес, бул жерде башынан эле түзүлүп жаткан туризм индустриясы тышкы суроо-талапты канааттандырууга багытталган, бул үчүн көбүрөөк көңүл бурууну талап кылат. Сапат, коопсуздук жана ыңгайлуулук үчүн. Ошондуктан Кыргызстанда курорттук-туризм тармагын мындан ары өнүктүрүү үчүн технология, турак-жай, тамак-аш, тейлөө, оюн-зоок жана башкалар.

"Нарын облусунун туризм тармагын туруктуу өнүктүрүүнүн 2022-2026-жылдарга карата Стратегиялык планы" иштелип чыккан. Туризм тармагында иш алып барган ишкерлер менен жергиликтүү администрациялардын кызматкерлеринин башын бириктирип, багыттуу иш алып баруу, туристтерди тейлөөнү жакшыртуу, туристтик жайларга барчу жолдорду, көпүрөлөрдү оңдоо, инфратүзүмүн жакшыртуу негизги милдеттерден.

Мисалы: Ат-Башы районунун Босого жайлоосунда айылдык боз үй, чатыр, жана ачык асман тамактануу менен айылдын четинде мини-мейманканалар уютурулган. Ошол эле мезгилде Нарын облусунун башка райондорунда да айыл эс алуучу жайлар уюшулган, Чатыр- Көл, Сөң-Көл, Кел - Суу, ж.б., конокторго, жатаканадан тышкары, ар кандай иш-чаралар жана сунуш кылынат фермада экскурсиялык программалар түзүлүүдө.

Белгилеп кетчү маселелер бул айыл жергесинин шартында сырды кантип бышырып, салатты кантип жабыш керек, кантип мезгил талабына ылайыктап мешти кантип салуу керек, кантип балык уулоо ж.б. суроолордун жоопторун агротуристтик жайлардан алышат.

Көптөгөн европалык өлкөлөр агротуризмди өнүктүрүүнүн тигил же бул векторлорун аныкташкан, көп учурда Кыргызстандын агротуризмдин кооздугуна кызыгышып биздин өлкөгө келүүгө аракеттенишет.

Нарын облусунда айылдык туризм ички жана кирүүчү туризмди өнүктүрүү багыттарынын бири болуп саналат. Туризм салыштырмалуу жаңы жана келечектүү багыт болуп саналат. Нарын облусунда туризмди өнүктүрүү айылдык аймактар - ишкердиктин социалдык маанилүү түрү болуп саналат айыл аймактарын туруктуу өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү иш-чараларды карап көрөлү:

- инфраструктураны өнүктүрүү, жашоо сапатын жакшыртуу, жергиликтүү калктын кирешесин жогорулатуу;

- калкты, жумуш орундарын түзүү, салттарды жана маданиятты колдоо жана сактоо, айлана-чөйрөнү сактоо;

Айылдык туризм жашоонун динамикалуу жана интенсивдүү ритми, шаардык чөйрөгө караганда эс алуучулар үчүн табияттык тынчтык жана табигый чөйрө ден соолукка абдан оң таасир этет, шарт адамга жаратылышка жакын болууга мүмкүнчүлүк берет, таза аба тарыхый, маданий, этнографиялык мартшруттар ошондой эле аймакка мүнөздүү архитектуралык мурастар, каада-салттар жана кол өнөрчүлүк, жергиликтүү элдик кийимдер, ашканалар менен таанышуу, фольклорду жыйноо, жергиликтүүлөрдү үйрөнүү табияттык фото, чөптөрдү жана минералдарды чогултуу. Белгилей кетсек, айылдык туризм бардык жерде эмес, бир гана жерде эффективдүү өнүгүп, иштей алат айлана-чөйрөнү булгаган иш-чараларга камтылбаган аймактар, ушул сыяктуулар боюнча айылдар жана айылдар сыяктуу аймактар; мүнөздүү салттуу архитектурасы менен чакан шаарлар, жашоо, маданият; айыл чарба фермалары;

- токой фондусу;

- жаратылыш парктары жана өзгөчө корголуучу аймактар;

- эс алуу зоналары жана жайкы коттедждер;

- табигый көрүнүштөр;

- монастырлар жана ыйык жерлер;

- элдик маданияттын эстеликтери ачык асман.

Негизинен чет өлкөлүк жана Кыргызстанда жашаган калктын 60% электрондук иштер менен алек болгондуктан, айыл шартынын тейлөөсүнө 80 % кардарлар эс алгысы келет.

Бул көйгөйдү чечүү жолдорун издөө түшүндүрөт айыл туризмине кызыгуу арттыруу, ал тез өнүгүү менен мүмкүн көптөгөн айыл аймактарын жандандыруу. Маалым болгондой, Нарын облусунун туристтик рыногу төмөнкүлөрдөн турат тышкы жана ички бөлүктөрү. Ички рынок туристтик продуктунун керектөөчүлөрү жана облуста жашаган туристтик кызмат көрсөтүүлөр, 99% рекреациялык туризмден турат, өнүккөн өлкөлөрдөн келген туристтер үчүн кызыктуу деп аталган кызыктуу туризм жана Жибек Жолу боюнча саякат, акыркы жылдары дүйнө жүзү боюнча кызыкчылыкка ээ.

Дүйнөлүк соода уюмунун Жибек жолу туризмдин илгерилетүү долбоору менен шартталган Борбордук Азия чөлкөмүнүн улуттук туристтик администрациялары катышат.

Кыргыз Республикасында ак көңүл адамдар жашайт жана өзүнө тартып турат туристтердин жергиликтүү калктын үйүндө эс алуусу жакшы инсанды жаратуу максатын көздөйт алардын ортосундагы мамилелер, маданият жана салттар алмашуу. Мындай мамиле болгондо орнотулган, адамдардын жүрөгү ачылып, аларды даяр кылат ар кандай чыгармачылык. Бул кыйын мезгилде баарыбызга керек.

Жергиликтүү тургундар тоолордогу бардык жолдорду билишет жана туристтерди шаркыратмаларга жетелей алышат, көлгө, үңкүрлөргө жана дээрлик белгисиз жерлерге. Мунун баары азыркыга чейин сакталып турат. Конокторду миңгенге, үй саганга, чөп чапканга үйрөтүшөт чөп, сары май, жип ийритүү жана башка көптөгөн практикалык көндүмдөр, аларсыз айылдарда жашоо мүмкүн эмес. Коноктор кааласа, үй-бүлө өткөрөт тоого келген туристтер мөмө-жемиштерди, жаңгактарды, чөптөрдү, ошондой эле конокторго салттуу тамактарды сунушташат экскурсиялык кызмат өтпөгөн маданияты, каада-салттары жана менен таанышууга жергиликтүү элдин жашоосу, даярдалган улуттук тамактар менен сыйлайт экологиялык жактан таза продукциялардан.

Айылдык туризм биз үчүн абдан маанилүү туристтерди кабыл алып, жашоонун жана үй-бүлөлөрдүн өздөрүн жакшыртууга салым кошот. Туристтерди кабыл алууда жергиликтүү калк аны сактоого кызыктырат өзүнүн салттары жана жаратылышты коргоо. Андан жакшыраак эч ким жасай албайт бул жерде жашаган адамдар. Мындай стимулдун пайда болушу азыр, качан өзгөчө маанилүү планетанын бүтүндөй жаратылышы адамдын жана цивилизациянын таасиринен жапа чегиб келет.

Айылдык туризм бардык курактагы адамдар үчүн популярдуу, анткени ал мүмкүнчүлүк берет сыртта болуу жана иш-аракет жолун өзгөртүү. Айыл чарба иштерине катышуу турак-жайга жана тамак-ашка кеткен чыгымдарды жарым-жартылай компенсациялайт. Айылдын жашоо образы, экологиялык жактан таза тамак-аш жана эс алууга өбөлгө түзөт. Стресс жана шаар калкынын эс алуусу.

Учурда Нарын облусунда айылга чоң көңүл бурулууда, аймактарды жана чарбалык туризмди артыкчылыктуу багыттардын бири катары аныктады. Чарба туризмдин өнүктүрүү айыл тургундарын жумуш менен камсыз кылат жана кирешенин жетиштүү деңгээли, ал эми шаар тургундары - жеткиликтүү жана сапаттуу эс алуу.

Мындан тышкары, Нарын облусунда жетиштүү табигый жана маданий-тарыхый потенциалга жана пайдалуу географиялык абалга ээ чет элдик туристтерди тартуу. Ошол эле учурда айыл туризмдин өнүктүрүү Нарын облусу аймагы олуттуу жүктү которууга жөндөмдүү. Чарбалар болуп калышы мүмкүн муну азык-түлүк менен камсыз кылуучулар гана эмес, туристтерди жатакана менен камсыз кылуу аркылуу да.

Айылдык туризм программалары боюнча көрсөтүлүүчү кызматтар, адатта эмнени камтыйт

- жайлуу жеке менчик үйлөрдө жайгашуу;
- экологиялык жактан таза продукциядан буйрутма боюнча тамак-аш;
- аймактын тарыхы менен таанышуу;
- козу карындар жана мөмөлөр үчүн жөө жүрүштөр;
- элдик ырым-жырымдарга катышуу;
- кайык жана ат минүү.

Кээ бир элдик катмар жана туристтик продуктыларды иштеп чыгуучулар катары айырмалайт фольклордук турлар сыяктуу туристтик саякаттын өз алдынча түрү. Ал туристтик саякаттар, алардын максаты оозеки эл менен таанышуу анын бар болгон жерлеринде чыгармачылык. Бул турлардын экскурсиялык программаларына этнографиялык музейлерге баруу, фольклордук коллективдердин концерттери, фольклор фестивалдар, элдик майрамдарды массалык түрдө өткөрүү менен сакталып калган чыныгы ырым-жырымдар, укмуштуудай таза табият, ар түрдүү оюн-зоок программасы.

Мүмкүн суу жээгиндеги чыңалуудан арылуу, балык кармоо, жөнөкөй үй жумуштарын жасоо, ат минүү, велосипед тебүү.

Ошентип, айылдык эс алуунун мотиви – жаратылыш менен биримдик, таза аба, органикалык тамак-аш, пейзаждын өзгөрүшү, азыраак адамдар, ашыкча салмактуулукка каршы, башкача жашоо, күн тартиби жана маданияты, айыл чарба иштерине жана багбанчылыкка катышууга, жаныбарларга кам көрүү, жаратылыш белектерин чогултууга катышуу (жемиштер жана козу карындар) жана, албетте, эң негизгиси, сапаттуу эс алуу. Бул топтолуп калган стресстен арылууга мүмкүндүк берген пейзаждын түп-тамырынан бери өзгөрүшү— Шаардын оор шарттарында бир жыл иштегендиги үчүн ден соолук рационун жана психологиялык жеңилдетүү. Өмүр бою уйларды үч маал саап алуу бир нерсе оор чарба иштери, жана дагы бир нерсе оңдогон жолу, эс алуу жана оюн-зоок түрүндө.

Нарын облусунда агротуризмди түзүү үчүн төмөнкүлөр зарыл:

- 1) туристтик ресурстардын болушу;
- 2) айыл жеринде жайгаштыруу объектилери;
- 3) иштин бул түрүн мамлекеттик деңгээлде колдоо (анын ичинде экономиканы мамлекеттик жөнгө салуу чөйрөсүндөгү агротуризм);
- 4) агротуризмди өнүктүрүү үчүн ченемдик укуктук базаны түзүү, жергиликтүү жана улуттук деңгээл;
- 5) Областын деңгээлинде айылдык туризмди өнүктүрүү боюнча программаларды иштеп чыгуу;
- 6) атайын фонддорду уюштуруу, бирикмелерди түзүү, бириктирүү агротуризм чарбалары.

Агротуризмди өнүктүрүү үчүн чарбаларга финансылык жардамдар көрсөтүлүүдө айыл жериндеги салттуу үйлөрдү реконструкциялоо жана реставрациялоо жана эмеректөө максаттары туристтерди кабыл алууга даярдоо, ошондой эле көл өнөрчүлүк, эс алуу зоналар.

Агротуризм туризмдин эң келечектүү багыты болуп саналат, агротуризм бизнес-ассоциацияларын түзүү - алардын бири коргоо маселелерин чечүүгө тийиш жана агротуризм фирмалары;

- агротуризм кызматтарын стандартташтыруу жана сертификациялоо;
- туристтик кызмат көрсөтүүлөрдүн сапат стандарттарын сактоо, демек сектордун атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү региондо да, жалпы эле Кыргызстанда да агротуризм
- фермерлерди даярдоо чет тилдер, ашпозчулук, интернет-технологиялар ж.б.

Агротехникалык кызматтар негизинен интернет аркылуу ишке ашырылышы керек, бул жерде негизги пункт агро-туристтик продуктыга которуу болуп саналат жөнүндө электрондук маалымат формасы жана интерактивдүү маалымат базаларын түзүү агротехникалык чарбалар, интернет-каталогдорду түзүү, бүткүл республика боюнча, региондук агротуризм чарбаларынын интерактивдүү карталары маалымат порталдары. Айыл жеринде же кемпингде эс алуу – арзан альтернатива, биринчи кезекте, көп балалуу үй-бүлөлөр колдонушат киреше өзгөчө чектелген.

Туризм жашоонун булагы, ал жумушсуздуктун азайышына алып келет айыл жерлерине, айыл чарба продуктыларына суроо-талапка, белгилей кетчү нерсе ушул күнгө чейин айыл чарбасы оор мезгилдерди башынан кечирип жатат.

Агроөнөр жай комплекси эл чарбасында маанилүү орунду ээлейт, өндүрүш ИДПнын олуттуу бөлүгү. Маанилүү маселе - мамлекет жана өнүгүү айыл-кыштактагы социалдык инфраструктура. Айыл чарба тармагы курч социалдык көйгөйгө, демографиялык, жердин канааттандырылгы эмес абалы, бул айыл чарбасынын кризисине алып келген экономика.

Ал эми кризистен чыгуу үчүн стандарттуу эмес чечимдер керек.

Маселени чечүү жолдорунун бири айыл чарба туризми. Туризм өнөр жайы - айыл жеринде өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүктөрү бар өндүрүштүк эмес чөйрөнүн тармагы жер. Нарын облусунда туризмдин келечегине бир катар факторлор өбөлгө түзөт.

Турист иш-чаралар чакан баштапкы салымдар менен жагымдуу. Туризм - рентабелдүүлүгү жогору болгон экономиканын рентабелдүү тармагы, минималдуу тез киреше алуу үчүн абдан маанилүү болуп саналат, өзүн-өзү актоо мөөнөтү.

Туризм кызматына суроо-талап бүт дүйнөдө, анын ичинде Кыргызстанда да өсүүдө, алардын ичинен акыркы орунду айылдык туризм кызматтары ээлейт. Тармактын экономикалык компоненти маанилүү роль ойнойт. Туристтерди кабыл алуу айыл экономикалык структурасын жакшыртууга көмөктөшөт, өнүгүшүн стимулдайт, өнөр жай, мейман достук тармагына тартылган айыл тургундарынын жашоо деңгээли жогорулап жатат.

Айыл чарба туризми жергиликтүү жана мамлекеттик толуктоо булагы боло алат бюджет, ошондой эле улуттук жана туристтик компаниялар үчүн жаңы продукт.

Тилекке каршы, Нарын облусунда уюштуруунун реалдуу мисалдары бар экендигине карабастан агротуризм боюнча иш жүзүндө жок экендигин белгилей кетүү керек өзгөчө агротуризм ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук база сыяктуу.

Туризм тармагындагы иштин жаңы багытын ийгиликтүү өнүктүрүү үчүн аймак долбоордун бардык катышуучуларынын, ассоциациянын мүчөлөрүнүн күчтөрүн мобилизациялоону талап кылат агротуристтер (долбоордун уюштуруучулары; жайгаштыруу объектилеринин ээлери; маалыматтык жана жарнамалык кызматтар; финансылык уюмдар; туристтик комплекстин ишканалары), өз ара байланышкан бардык төрт структуранын өз ара аракеттенүүсүн камсыз кыла алат агротуризмди эффективдүү, комплекстүү жана прогрессивдүү өнүктүрүү.

Аймактык агротуризмди жайгаштыруу объектилерин бөлүштүрүүдө төмөндөгүлөрдү байкоо керек тенденциялар:

- жагымдуу экологиялык кырдаал;
- мейманкана фондунун топтолушу
- транзиттик туристтерди тартуу үчүн трассалардын жанында; каражаттарды концентрациялоо ири райондордо, анын ичинде транспорт жеткиликтүүлүгүн жерлерде жайгаштыруу райондук борбор;
- эс алуу борборлорун түзүү үчүн уникалдуу жаратылыш экосистемаларын тандоо.
- турак жайды уюштуруу эки жол менен берилиши мүмкүн:
- ижаралык турак-жай объектилеринин ээлери; айыл жеринде үй коноктоо.

Ошентип, агротуризм келечектүү түрлөрүнүн бири болуп саналат деп болжолдоого болот туризм. Бүгүнкү күндө агротуризм айылдагы эң келечектүү бизнес болуп саналат.

Айылдын азыркы абалы, жумшак айтканда, кейиштүү. Эмгекке жарамдуу калктын бир бөлүгү туулган жерин таштап кетет. Жогорудагы көйгөйлөрдүн баарын чечүү талап кылынат.

Бийликке саясий колдоо көрсөтүү - жок дегенде регионалдык деңгээлде, буга чейин көрсөтүлгөндөй, агротуризм тармагында рынок механизмин ишке киргизүү үчүн Батыштын тажрыйбасы жетиштүү болот - маданий-тарыхый комплекстерди куруу өнүгүүнүн локомотивине айлана алат айылдык туризм аймактары.

Адабияттар:

1. Бекбоева Махабат Амантуровна Управление развитием туризма в Кыргызской Республике г. Бишкек E-mail: atyshov.keu@mail.ru Инновации в науке № 9 (46), 2015 г. www.sibac.info С.48
2. Inskeep E. Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach. — New York, 1991. — 528 p.
3. Кыргызстан в цифрах. Нацстатком Кырг. Респ. - Бишкек: - 2020.
4. Кудабаяев, З.И. Экономическое развитие Кыргызской Республики - Бишкек: РИО ГВЦ НСК, 2001.
5. Уланов Д.А. Айыл жериндеги туризм: тажрыйба, проблемалар, перспективалар // Жаш окумуштуу. - 2013. - № 6. — S. 455-459.

6. Дүйнөлүк экономиканын тарыхы. Экономикалык реформалар 1920 - 1990: Билим берүү пособие. / Ред. Маркова А.А. - М.: Мыйзам жана укук, ЮНИТИ, 1995
7. Кудряшов В.И. Чарбаны енукуруу проблемалары. // Айыл чарба экономикасы жана кайра иштетуучу ишканалар. 2005 № 2.
экономика. –М.: Интерпракс, 2005
6. Попов Н. Дыйкан (ферма) экономикасы // АРК: экономика, менеджмент, 2006, № 5.
7. 1996-2000-жылдары чарбаларды өнүктүрүү. //Айыл чарбасынын экономикасы 2001, № 8
-